ZUZANNA SOČNEVA, JURIS LIEPIŅŠ

NO ALEKSANDRA AUGSTUMU IESTĀDES VĒSTURES

Rīgas psihoneiroloģiskā slimnīca ir vecākā psihiatriskā dziednīca Baltijā [1]. Tā celta pēc K.F.Breitkreica (1781–1820) projekta 8 kilometrus no Rīgas uz skanstis, kas 1710.gadā stratēģiskos nolūkos bija izveidota Aleksandra Menšikova vadībā (tāpēc nosaukums Aleksandra Augstumi) [2,3,4,5]. Pamatakmens likts 1820.gada 10.maijā. Slimnīca atvērta 1824.gada 21.septembrī ar nosaukumu Aleksandra Augstumu iestāde (Anstalt «Alexandershöhe»). Nosaukums saglabājies līdz 1944.gadam, vēlāk vairākkārt mainīts – 1.Rīgas psihiatriskā slimnīca, Rīgas psihiatriskā slimnīca, Republikāniskā Rīgas psihoneiroloģiskā slimnīca; tagadējais nosaukums kopš 1994. gada.

Pirmais dziednīcas direktors (1824–1832) bija Oto Hūns (1764–1832) – izglītots ārsts un zinātnieks, kas bija pazīstams ar savām progresīvām idejām un jauninājumiem [5]. Viņa kapavieta saglabājusies līdz pat mūsu dienām Rīgas Lielajos kapos. Pēc O.Hūna nāves līdz 1845.g. dziednīcai nebija pastāvīga ārsta [3,10].

Sakarā ar Aleksandra Augstumu iestādes atklāšanu darbību beidza Rīgas «trakonams» jeb t.s. dolhauzs (*Dollhaus*; atklāts Rīgas cietoksnī 1786.gadā), bet tā iemītniekus pārcēla uz dziednīcas telpām. 1824.gadā Aleksandra Augstumu iestādē bija 5 nodaļas, kurās kopsummā bija 221 vieta: 52 (30 vīriešu, 22 sievietes) plānpriekšajiem, 15 venerisko slimību slimniekiem, 42 nabagu patversmei, 40 darba namam, un 72 likumpārkāpējiem (pārmācības nams) [15]. Vietu skaits psihiski slimajiem neapmierināja Rīgas pilsētas un Vidzemes guberņas prasības, tāpēc 1835.gadā uzcēla vēl vienu trīsstāvu ēku [7]. 1837.gadā uzcēla divas divstāvu ēkas, virtuvi un veļas mazgātuvu. Tikai 1993.gadā atvēra jaunu virtuvi, bet veļas mazgātuvē vēl arvien darbojas vecajā ēkā, kurā kopš 1982.gada izveidota arī veļas dezinfekcijas kamera (atsevišķā piebūvē) un centrālais sterilizācijas kabinets. 1866.gadā Aleksandra Augstumu iestādes apgaismošanai uzcēla gāzes fabriku, bet 1906.gadā gāzes apgaismošanu aizstāja ar elektrisko.

Pagājušajā gadsimtā Aleksandra Augstumu iestāde veica galvenokārt garīgo slimnieku uzraudzības funkcijas. Pirmajos 78 gados garīgi slimo nodaļā uzņemti tikai 4796 slimnieki (2730 vīriešu, 2066 sievietes), t.i. vidēji 61 slimnieks gadā [1]. Pirmo 100 gadu laikā Aleksandra Augstumu iestādē ārstējās 6500 garīgi slimo. Slimības vēstures rakstīja vācu un krievu valodā, vēlāk arī latviešu valodā [7].

Līdz 1881. gadam, kad Tērbatas Universitātē atvēra psihiatrisko klīniku, ārsti psihiatri medicīnisko izglītību ieguva Sanktpēterburgā, Maskavā, arī Vācijā. Daži Tērbatas Universitātes beidzēji vēlāk kļuva par Aleksandra Augstumu slimnīcas direktoriem. Piemēram, Ernsts Krauze (1857–1859), Georgs Holts (1863–1868), Johans Plikatus (1868–1872), Vilfrids Gēve (1872–1878), Eduards Rutkovskis (1879–1884), Jozefs Ģirgenšons (1884–1889). Par direktoru strādāja arī Jevgeņijs Koltipins (1889–1911), kas izglītību bija ieguvis Maskavā, Vladimirs Osendovskis (1911–1917), kas bija mācījies Sanktpēterburgā, Kristaps Neiberģs (1917–1920), Jānis Brants (1920–1940 un 1941–1944).

Gadiem ejot, slimnīcas teritoriju paplašināja. Notika jaunu ēku celtniecība un veco rekonstrukcija. 1865. gadā likvidēja pārmācības namu, 1880. gadā atbrīvoja nabagmājas telpas [6]. 1906. gadā pabeidza būvēt divstāvu ēku, kurā pašreiz atrodas 3., 6. un 7. nodaļa. Tajā pašā gadā pabeidza celt vienstāva mūra ēku, kurā izvietoja sekciju zāli, kapliču (tajā bija sakrālo rituālu relikvijas un priekšmeti; daļa ir saglabājusies un atrodas glabāšanā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā). Zemes gabalu starp dzelzceļu un Sarkandaugavas ielu līdz 1950. gadam izmantoja par slimnīcas kapsētu. Pašreiz slimniekus, kam nav tuvinieku, apbedī Ulbrokas kapos.

Rīgas psihoneiroloģiskās slimnīcas
jaunais korpuss (uzcelts 1966. gadā)

Oto Hūna kaps Rīgas Lielajos kapos

Pateicoties jaunu ēku celtniecībai palielinājās vietu skaits. 1824.gadā garīgi slimajiem bija 52 vietas un viens ārsts (viņš bija vienlaikus arī direktors), bet, piemēram, laikā no 1894.gada līdz 1905. gadam bija jau 132 vietas un 3 ārsti; no 1905.gada līdz 1938.gadam Aleksandra Augstumu slimnīcā bija 240 gultu (1. tabula) un apm. 10 ārstu [9].

Slimnīcā ievietoja galvenokārt pacientus ar ilgušām psihozes formām. Pacientus ar akūtām psihozes formām no 1862.gada līdz 1942.gadam ārstēja Sarkankalna psihiatriskajā slimnīcā. Otrā Pasaules kara gados pēc vācu okupācijas varas pavēles 1942.gada 14.aprīlī un 22.oktobrī Biķernieku mežā tika fiziski iznīcināts 341 (attiecīgi 243 un 98) Aleksandra Augstumu slimnīcas slimnieks, bet 29.janvārī – 368 Sarkankalna psihiatriskās slimnīcas slimnieki [11, 12, 14].

Kara gados Rīgā slēdza dažus psihiatriskos stacionārus, t.sk. 1862.gadā dibināto Sarkankalna slimnīcu (788 vietas), Rīgas 2.pilsētas slimnīcas (tagad Paula Stradiņa slimnīca) psihosomatisko nodaļu (90 gultu), kas darbojās no 1934.gada [9], A.Šenfelda privāto slimnīcu «Atgāzene» (30 gultu), M.Mellera privāto sanatoriju nervu slimniekiem (10 gultu). 1944.gadā slēdza venerisko nodaļu, kas bija atvērta 1824.gadā Aleksandra Augstumu iestādes sastāvā (pirms tam – Rīgas dolhauzā).

1. tabula

Gads	Gultu skaits	Gultas slodze (dienā)	Gultas aprīte (reizes)	Vidējais ārstēšanas ilgums (dienas)
1928	240	425	0,4	961,5
1938	240	522	0,4	1258,6

Pēckara gados Rīgas Psihoneiroloģiskajā slimnīcā strauji palielinājās slimnieku skaits (2. tabula). Tas bija saistīts ne vien ar to, ka tika slēgtas jau minētās psihiatriskās iestādes, bet arī ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un psihiatriskās palīdzības veidu paplašināšanos: 1947.gadā Rīgā izveidoja Valsts ambulatorisko psihiatrisko dienestu; tika atvērts Republikāniskais psihoneiroloģiskais dispansers, kas sniedza palīdzību visiem Latvijas iedzīvotājiem; 60.gados katras pilsētas rajona poliklīnikā tika atvērti ambulatoriski psihiatriskie kabineti [16]. Vēlāk izveidoja arī psihoterapeitiskās, narkoloģiskās, psiholoģiskās un suīcidoloģiskās palīdzības dienestu.

2. tabula

Gads	Gultu skaits	Ārstu un psihologu slodzes	Vidējais ārstēšanas laiks (dienas)
1945	480	—	—
1946	480	12	106,0
1965	800	55	87,3
1992	1250	128,5	52,02
1994	1200	146	52,7

Kopš 1977.gada 1.janvāra Republikāniskais psihoneiroloģiskais dispansers pārveidots par Rīgas pilsētas psihoneiroloģisko dispanseru; tas apkalpo tikai Rīgas iedzīvotājus. Lai ambulatoriski apkalpotu citu Latvijas pilsētu un rajonu iedzīvotājus 1977.gadā Rīgas Republikāniskajā psihoneiroloģiskajā slimnīcā nodibināja konsultatīvu centru, kurā strādāja divi ārsti. 1993.gadā šis centrs tika iekļauts Valsts Psihiskās veselības aprūpes centrā, turpinot veikt iepriekšējās funkcijas.

3. tabula

Gads	Gultas aprīte	Iestājušos un izrakstīto slimnieku attiecība (%)
1960	4,88	89,4
1970	5,0	94,7
1992	5,88	97,84
1994	5,5	99,0

1993.gada janvārī Rīgas pilsētas psihoneiroloģisko dispanseru pievienoja slimnīcai un tas kļuva par Rīgas Psihoneiroloģiskās slimnīcas ambulatorisko nodaļu, kas darbojas pēc iecirkņu principa. Tajā strādā 38 psihiatri, 2 psihologi, 2 logopēdi, 66 medicīnas māsas, 22 sanitāri. Gada laikā šī nodaļa apkalpojusi gandrīz 70 000 pacientu ar neirotiskiem un psihiskiem traucējumiem. Slimnīca paplašinājās, notika tās rekonstrukcija. Vidējais

ārstēšanas ilgums stacionārā samazinājās (3. un 4. tabula). Mainījās arī izrakstīto slimnieku nozoloģiskā struktūra (5. tabula).

No 1964. līdz 1966.gadam uzcēla jaunu trīsstāvu ēku, kurā izvietoja sešas klīniskās nodaļas, psihiatrijas katedru un slimnīcas administrāciju. Šajos gados uzcelts arī jauns patoloģiskās anatomijas korpuss ar atvadu zāli un speciālu saldētavu. Vecais vienstāva morgs ar kapliču tika pilnīgi rekonstruēts par divstāvu ēku, kurā sākumā bija slimnieku darba terapijas darbnīca, bet no 1994.gada – dienas stacionārs (50 vietu). 1964.gadā centrālā ieeja slimnīcas teritorijā pārcelta no Aptiekas ielas 1 uz Tvaika ielu 2.

4. tabula

Gads	Iestājušies	Izrakstīti	Gada beigās paliek
1950	1646	1471	578
1970	6318	5986	1537
1992	7262	7105	955

Pateicoties psihotropisko līdzekļu izmantošanai ārstēšanā palielinājusies iespēja slimniekiem ārstēties mājas apstākļos, kas veicina viņu rehabilitāciju un readaptāciju [8]. Rehabilitācija sākas jau ar pirmo kontaktu starp slimnieku un psihiatru un turpinās tik ilgi, kamēr psihiski slimais atgūst sociālo un pēc iespējas arī profesionālo statusu. Tiek izmantota vesela pasākumu sistēma, kas tiek virzīta uz slimnieku psihiskā defekta kompensāciju un tā tālākas attīstības kavēšanu. Darba terapiju slimnīcā sāka izmantot 1955.gadā, kad atvēra speciālas ražošanas darbnīcas. Vēlāk (1990.gadā) šādām vajadzībām uzbūvēja jaunu trīsstāvu ēku (1866.gadā uzceltās gāzes fabrikas vietā). 1993.gadā slimnīcā izveidoja sociālās palīdzības dienestu, kas kārtu psihiski slimo sadzīves problēmas.

5. tabula.

Gads	Psihoze	Neiroze, psihopātijas u.c. neirotiska rakstura psihiskie traucējumi	Garīgā atpalicība (debilitāte u.c. garīgās atpalicības formas)	Alkoholisms, narkomānija, toksikomānija
1950	835	480	36	101
1970	1319	917	238	1353
1992	4195	1161	105	1572
1994	4801	1280	142	276

1946.gadā no Sarkankalna psihiatriskās slimnīcas (2.Rīgas psihiatriskās slimnīcas) uz Rīgas psihoneiroloģisko slimnīcu pārcēla Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes Psihiatrijas katedru [13].

I.Vasiljevs. Hipokrats (bronza).
Skulptūra uzstādīta slimnīcas teritorijā 1989.gadā

No šā laika slimnīcas darbs noritējis ciešā sadarbībā ar Psihiatrijas katedru, kuru 1921.gadā dibinājis un līdz 1944.gadam vadījis Hermanis Buduls (1882–1954). Pēckara gados katedrai bijuši vairāki vadītāji: no 1944. līdz 1949. gadam – Rūdolfs Krūmiņš (1904–1982), no 1949. līdz 1956.gadam – Jakovs Čapurins (1895 – 1964), no 1956. līdz 1966.gadam – Vladimirs Ozoliņš (1909–1975), no 1966. līdz 1968.gadam – Grigorijs Rotšteins (1904–1969), no 1968. līdz 1994.gadam – Mintauts Caune (dz. 1929), no 1994.gada – Raisa Andrēziņa (dz. 1938).

Pēc Otrā pasaules kara profesora grādu pirmais 1980.gadā ieguva Imants Eglītis (1938–1997), kas Psihiatrijas katedrā strādāja no 1966.gada: sākumā par asistentu, no 1978. līdz 1992.gadam par Psihiatrijas kursa vadītāju Ārstu kvalifikācijas celšanas fakultātē (zinātņu doktors no 1977.gada), bet no 1992. līdz 1994.gadam par Psihoterapijas un psihosomatiskās medicīnas kursa vadītāju. Imants Eglītis bija otrais (pēc H.Budula) latviešu psihiatrijas mācību grāmatu autors, kā arī turpināja veidot psihiatrijas latvisko terminoloģiju.

Latvijas Medicīnas akadēmijas Psihiatrijas katedra ir Latvijas psihiatrijas zinātniskais un pedagoģiskais centrs. Katedras pamatuzdevumi: psihiatrijas pasniegšana topošiem ārstiem, kliniskā darba veicināšana bāzes slimnīcā un zinātniskie pētījumi. Tie veltīti galvenokārt praktisku jautājumu risināšanai: diagnostikas un ārstēšanas uzlabošana psihiatrisko robežkontingentu slimniekiem, pašnāvību profilakses, alkohola delīrija ārstēšanas uzlabošana, šizofrēnijas terapeitiskā patomorfoze un ārstēšanas paņēmieni optimizācija, endogēno psihisko slimību norises variantu precizēšana un aprakstīšana, galveno psihisko slimību statistika un kliniskā epidemioloģija, psihiatriskās un sociālās palīdzības organizācijas pilnveidošana, jaunu psihotropisko preparātu aprobācija u.tml.

1997.gadā Rīgas psihoneiroloģiskās slimnīcas 18 nodaļās bija 1000 gultu. Slimnīcā ir kliniskā, seroloģiskā, bakterioloģiskā un bioķīmiskā laboratorija, elektroencefalogrāfijas, reogrāfijas un sonogrāfijas kabinets, elektrokardiogrāfijas, psiholoģijas, sociālās psihiatrijas, ginekoloģijas, fizioterapijas, ārstnieciskās fizikultūras kabinets u.c. Darbojas arī ambulatoriskās palīdzības nodaļa, dienas stacionārs un ārstnieciskās ražošanas darbnīcas.

Pēc Otrā pasaules kara par slimnīcas galvenajiem ārstiem strādājuši Arnolds Laksbergs (1945), Mirdza Doliete (1947–1950), Emīlija Stumbure (1948), Viktorija Driķe (1949), Vladimirs Ozoliņš (1950–1951), Jakovs Čapurins (1951), Georgs Asojans (1951–1952), Zuzanna Sočņeva (1953–1993), Juris Liepiņš (kopš 1993). Psihoneiroloģisko dispanseru šajā laikā vadītājuši Ivans Sokolovs (1947–1949), Hanna Jofe (1950–1951), Marija Volkova (1951–1952), Zuzanna Sočņeva (1952–1953), Ārija Briška (1953–1976), Olģerts Kiršentāls (1976–1994), Uldis Veits (kopš 1994).

Slimnīcas un katedras darbiniekiem ir pastāvīgi kontakti ar daudzu valstu (ASV, Anglijas, Kanādas, Šveices, Vācijas, Polijas, Izraēlas, Dānijas, Norvēģijas, Igaunijas, Lietuvas, Krievijas) psihiatriem.

LITERATŪRA

1. *Луйга И.* Призрение душевнобольных в Прибалтийском крае. – Юрьев, 1904. – С.18 – 28.
2. *Budulis H.* Sarkankalna slimnīcas vēsture. – Rīga, 1938. – 6.lpp.
3. *Budulis H.* Psihiatrija: Vispārīgā daļa. – Rīga, 1924. – 10.lpp.
4. *Васильев Ю.* Классицизм в архитектуре Риги. – Рига, 1961. – С.47, 303 – 306.
5. *Brennsohn I.* Die Ärzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. – Mitau, 1905.–S.118.
6. *Brants J.* Aleksandra Augstumu slimnīca // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1925. – Nr.1./2. – 1. – 5.lpp.
7. *Сочнева З.* Рижской республиканской психиатрической больнице 150 лет// Психиатрия, невропатология и нейрохирургия. – Рига, 1974. – С.5 – 23.
8. *Маркис Л.* Состав больных, поступивших в Рижскую республиканскую психиатрическую больницу и его динамика за последние 30 лет// Психиатрия, невропатология и нейрохирургия. – Рига, 1974. – С.24 – 29.

9. Tautas veselības statistika. – Rīga, 1934.
10. Goldt G. In Sachen des Baltischen Central-Irrenhauses // Baltische Monatschrift. – Rīga, 1868. – 16. – S.447–486.
11. Салтупс Х. Показания //Нюрнбергский процесс. – Москва, 1959. – Т.4 – 896 с.
12. Дриктис В. Показания //Нюрнбергский процесс. – Москва, 1959. – Т.4 – 896 с.
13. Отчет о работе декана медицинского факультета К.Рудзитис от 11 августа 1942 года за № 623 // ЛГИА6 7427 а.6 7–8 оп.6 8 дело6108–114 л.
14. Центр. гос. архив Окт. рев., 1942. Фонд 702, оп. 93, л.д. 79
15. Сочнева З.Г. К вопросу истории психиатрической помощи в Латвии: конец XVIII – начало XX в.// Невропатология и психиатрия. – Рига, 1956.– С. 257–271.
16. Руссинова (Сочнева) З.Г. Эпидемиологическое исследование психической заболеваемости в Латвийской ССР// III Республиканская конференция невропатологов и психиатров Латвийской ССР. –Рига, 1965.– С. 193–200.

FROM THE HISTORY OF THE MENTAL INSTITUTION «ALEXANDERSHÖHE» (SUMMARY)

By Zuzanna Sočņeva and Juris Liepiņš

The Riga psychoneurological hospital is the oldest psychiatric hospital in the Baltics; it was opened in 1824 as a mental institution «Alexander Augstumi». At first there were 221 cots: 52 for imbeciles, 15 for venerological patients and the rest for other categories of old and feeble persons. The first director was doctor and scientist Otto Huhn (1764–1832). New buildings increased the hospital's capacities: in 1938 there were 240, in 1945 – 480, 1965 – 800 and in 1994 – 1200 cots.

The department of venerology was closed down in 1944. The chair of psychiatry was established by professor Herman Buduls (1882–1954) in 1921. The next Latvian professor of psychiatry was Imants Eglitis (1938–1997).

Zuzanna SOČŅEVA,
Juris LIEPIŅŠ
Rīgas Psihoneirolōģiskā slimnīca
Tvaika iela 2
Rīga, LV-1005
Latvija